

ՄԵՂՐԻԻ ԱՆԱՊԱՏՍԱՆԱՑ ՎԱՆՔԻ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Ավետիս Ավետիսյան

Որմնանկարների վերականգնման գիտահետազոտական կենտրոն
Հանրապետության 32, Երևան, Հայաստան
Էլ. հասցե՝ Avetisyan1918@gmail.com
Հոդվածը ներկայացվել է 08.04.2019, գրախոսվել է 12.06.2019, ընդունվել է
տպագրության 06.12.2019

Ներածություն

Մեղրիի Մեծ թաղի հյուսիսարևմտյան հատվածում է գտնվում դեռևս XIII դարից հիշատակված Անապաստանաց վանքը (Մեղրիի վանք)¹, որից մնացել են միայն XVII դարում կառուցված Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցին և կիսաքանդ նախասրահ-գավիթը (նկ. 1):

Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցին Սյունիքում XVII դարում կառուցված հատուկենտ գմբեթավոր եկեղեցիներից է: Հորինվածքով այն գմբեթավոր բազիլիկ տիպի կառույց է՝ աղյուսաշեն գմբեթով, չորս գմբեթակիր մույթերով և ավագ խորանին կից երկու ավանդատներով²: Ճարտարապետության տեսանկյունից լուսաբանման կարիք չունեցող այս եկեղեցում առկա են բավականին ուշագրավ որմնանկարներ, որոնցից մի քանիսը երբևէ գիտական ուսումնասիրման առարկա չեն հանդիսացել:

Եկեղեցու ներսը որմնանկարվել է ամենաքիչը երկու անգամ՝ 1745 և 1793 թվականներին: 1745 թ. շերտից պահպանվել են անհայտ սրբի պատկերն ու ծաղկատերևային զարդամոտիվները ավագ խորանում, երկու սուրբ ձիավորների պատկերները հարավարևելյան մույթի հյուսիսային և հյուսիսարևելյան մույթի հարավային երեսներին, 1793 թ. շերտից՝ Միքայել հրեշտակապետի երկու պատկերները ավագ խորանի հյուսիսակողմյան և հարավակողմյան որմնամույթերի արևմտյան երեսներին:

Մույթերին պատկերված սուրբ ձիավորների երկու պատկերներն էլ բավական մաշված վիճակում են: Հյուսիսարևելյան մույթի ձիավորը (նկ. 2-Ա) շագանակագույն ձիով է, աջ ձեռքով բռնել է գավազան, ձախով՝ ձիու սանձը: Հագին մոխրաշագանակագույն զգեստ է: Պատկերի հետնախորքը երկնագույն է, շրջանակված է կապտավուն և շագանակագույն ծաղիկնե-

---

¹ XIII դ. վերջին Մեղրիի վանքը 20 միավորով հարկատու է եղել Տաթևի վանքին (Ստեփաննոս Օրբելեան 1859, 271): Վանքի մասին համառոտ հիշատակում են նաև Աբրահամ Կրետացին և Ղևոնդ Ալիշանը (Աբրահամ կաթողիկոս Կրետացի 1870, 77, Հ. Ղևոնդ Մ. Ալիշան 1893, 303):

² Վանքի ճարտարապետության մասին տե՛ս Հասրաթյան 1973, 83-86, Հասրաթյան 1987, 9-11, Հարությունյան 1992, 396:

րով և տերևներով եզրագոտիով: Ստորին հատվածի սևաներկ արձանագրությունից կարդացվում են միայն «ՅՇ» տառերը («ՅԻՇԱՏԱԿԷ» բառից): Հարավարևելյան մույթի ձիավորի (նկ. 2-Բ) հագին նշմարվում է կարմրավուն թիկնոցը: Հեծել է մոխրագույն ձի, ձեռքին երկար նիզակ է: Նույնպիսի երկնագույն հետնախորք ու եզրագոտի առկա են նաև այստեղ:

Ավագ խորանի հյուսիսային կողմում դարձյալ խիստ մաշված վիճակում պահպանվել է ամբողջ հասակով պատկերված մի սրբի պատկեր (նկ. 2-Գ): Այն երկար մոխրագույն մորուքով է, հագին՝ եպիսկոպոսական հանդերձներ՝ կարմրավուն խույր (թագ), շուրջառ, կապույտ եմփորոն և մոխրագույն շապիկ: Որմնանկարը շրջանակված է կապույտ և շագանակագույն ծաղիկներ պարունակող նույն եզրագոտիով, որն առկա է սուրբ ձիավորների որմնանկարներում: Ստորին մասում պահպանվել են սևաներկ արձանագրության մնացորդները (հրապարակվում է առաջին անգամ)³.

Վերծանությունը.

**ՃԻՇԱՏԱԿԷ ԴՊԱՏԿԵՐՍ ՏԼԷՐ ՄԿՐՏԻՉՂ ԱԲԵ/
ԴԱՅԻՆ ԴՌՃՂԴ (1745 - Ա.Ա.) ԹՎԻՆ ՄԱՅԻՍԻ ...**

Արձանագրությունից ներքև տեղ գտած պատկերը ներկայացնում է մի ծաղկեփունջ, որից էլ ներքև, արդեն բեմի հատակին կից, մակերեսը ծածկված է շախմատաձև դասավորված սև և սպիտակ վանդակներով: Նույնպիսի ծաղկեփնջային պատկեր և վանդակներով հատված էլ պատկերված է ավագ խորանի հանդիպակաց՝ հարավային կողմում:

Ավագ խորանում, որմնախորշերի երկու շարքերը բաժանող քիվի վրա պահպանվել են նաև զարդագոտու որոշ հատվածներ. կարմրավուն հետնախորքի վրա տեսնում ենք իրար հաջորդող մեծ երկնագույն լուտոս ծաղիկներ և դեպի վերջիններս թեքված երկարավուն, մանգաղաձև, սղոցաեզր տերևներ, որոնց կցված են ավելի փոքր չափսի երկնագույն ծաղիկներ: Այս զարդամոտիվների կիրառումը արվեստաբանության մեջ հայտնի է պայմանական «սազային ոճ» անվանումով⁴ և հայ որմնանկարչության

³ Հոդվածում ներկայացված բոլոր արձանագրությունների լուսանկարները, գրչանկարներն ու վերծանությունները հեղինակինն են:

⁴ «Սազային ոճին» բնորոշ է երկարավուն, սղոցաեզր տերևների (կոչվում են սազ-տերևներ) առատ կիրառումը՝ որպես զարդարվեստի գերիշխող և հիմնական մոտիվ:

մեջ բնորոշ է հիմնականում Հովնաթանյան նկարիչներին: Մաղարդավանքի Ս. Ստեփանոս եկեղեցու արևմտյան ավանդատների կամարների (նկ. 3-Ա) և Էջմիածնի Մայր տաճարի «Տրդատ, Աշխեն և Խոսրովդուխտ» խմբանկարի (նկ. 3-Բ) զարդագոտիներում, որոնք վերագրվում են Նաղաշ Հովնաթանին, արդեն իսկ հանդիպում են սազ-տերևներն ու նրանց կցված ծաղիկները⁵: Հետագա տասնամյակներում Նաղաշի որդիների՝ Հակոբի և Հարությունի որմնանկարներում այս զարդամոտիվը որոշակի փոփոխություններ է կրում. որոշ դեպքերում տերևին կցված փոքր ծաղիկն առանձնանում է, ինչպես, օրինակ, Աբրակունիսի Ս. Կարապետ եկեղեցում (նկ. 3-Գ), որոշ դեպքերում էլ տերևը «բաժակի» միջից է դուրս գալիս, ինչպես տեսնում ենք Էջմիածնի հին վեհարանում (նկ. 3, Դ-2): Վերջին ձևին են պատկանում նաև Անապաստանաց վանքի վերոնշյալ որմնանկարի զարդամոտիվները, որտեղ հստակ երևում են սազ-տերևների «բաժակները» (նկ. 3-Է): Ժամանակային առումով ևս 1745 թվականը համապատասխանում է Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյանների ստեղծագործության ակտիվ շրջանին, այնպես որ կարելի է ենթադրել, որ Անապաստանաց վանքի հին շերտի որմնանկարները ևս ստեղծել են նրանք⁶:

Ծագել է XVI դարի առաջին կեսին Թավրիզում և հետագայում լայն տարածում ստացել պարսկական և օսմանյան արվեստում (Abdullahi, Embi 2015, 43):

⁵ Մաղարդավանքի որմնանկարները (1697 թ., տե՛ս Հ. Ղետնդ. Մ. Ալիշան 1893, 515-516): Նաղաշի վրձինն է վերագրել Արզամ Այվազյանը (Այվազյան 1998, 31): Էջմիածնի Մայր տաճարի խմբանկարը առաջինը հիշատակել է Սահակ Աստվածատրյանը՝ նշելով, որ «Կը թուի՝ թէ ի վեր անդ յիշուած Ստեփաննոս և Յովնաթան նկարիչներից առաջ արդէն նկարուած էր» (Սահակ վարդապետ Աստուածատրեան 1910, 11): Այն Նաղաշին են վերագրել Գարեգին Լևոնյանը, Մանյա Ղազարյանը և Ռուբեն Դրամբյանը (Լևոնյան 1938, № 2, 27, Ղազարյան 1974, 158-159, Драмбян 2016, 117): Արշակ Չոպանյանը, ինչպես Մայր տաճարի բոլոր որմնանկարները, նույնպես և այն վերագրում է Նաղաշի թոռանը՝ Հովնաթան Հովնաթանյանին (Չոպանեան 1910, 28): Ներսես Ակինյանը տաճարի «արեւելեան խմբի» որմնանկարները, ներառյալ հիշյալ պատկերը, վերագրում է Հովնաթան Հովնաթանյանին (Ակինեան 1911, 109, 111), նույնպես և Գարեգին Հովսեփյանը (հոդվածում «Նաղաշ Յովնաթան» ասելով մշտապես նկատի ունի Հովնաթան Հովնաթանյանին, տե՛ս Գարեգին Ա. կաթողիկոս 1951, 43): Եղիշե Մարտիկյանը խմբանկարը վերագրում է Նաղաշի որդուն՝ Հակոբ Հովնաթանյանին (Մարտիկյան 1971, 82-84):

⁶ Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյանների որմնանկարչական գործունեության մասին քիչ բան է հայտնի: Փաստացի տեղեկությունները վերաբերում են միայն Աբրակունիսի Ս. Կարապետ եկեղեցու (Մեսրոպը արքեպիսկոպոս Սմբատեանց 1904, 6, 15, Լևոնյան 1938, № 4, 51, Մարտիկյան 1971, 93-94, Ղազարյան 1974, 172-173, Այվազյան 1998, 37-38, 58, 63-65, 67), Էջմիածնի Ղազարապատ հյուրատան և «ամարաթների» (Մատենադարան, Կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 1, վավ. 13, 4, 50, Լևոնյան 1938, № 4, 52, Ղազարյան 1974, 170-172) նկարագործումներին: Նրանց են վերագրվում նաև Էջմիածնի Մայր տաճարի բեմառաջի պատկերաշարը (Միմէօս կաթողիկոս Երեւան-

Անկախ 1745 թ. որմնանկարների հեղինակի ով լինելուց, կարող ենք փաստել, որ նույն հեղինակը նույն թվականին աշխատել է նաև Մեղրիի Մեծ թաղի Ս. Աստվածածին եկեղեցում, մասնավորապես նրա վրձնին է պատկանում ավագ խորանի հարավակողմյան որմնամույթի Պետրոս առաքյալի պատկերը: Այստեղ քիվին տեսնում ենք լուսոսներով և սագ-ծաղիկներով նույն զարդագոտին, որը Անապաստանաց վանքի ավագ խորանում է, իսկ Պողոս առաքյալի պատկերը շրջանակված է նույն զարդագոտիով, ինչ Անապաստանաց վանքի սուրբ ձիավորների դեպքում:

Պատկերի ստորին հատվածում պահպանվել է մաշված սևաներկ արձանագրությունը. «ԹԻՂԱՍԼԱԿԷ ՊԱՏԿԵՐՍ ...ՈՐԴԻ ՕՎԱՆԷՍԻՆ/ ...ԻՆ ԹՎԻՆՆ՝ ՌՃՂԴ (1745 - Ա.Ա.) ԻՆ...»:

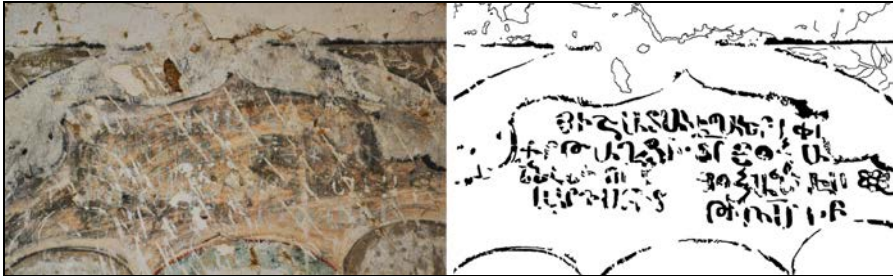
Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու որմնանկարներից երկուսը (նկ. 4), ինչպես նշեցինք, 1793 թ. գործեր են: Երկուսի հեղինակն էլ աստապատցի Աստվածատուր քահանան է, որի որմնանկարներն առկա են նաև Մեղրիի Մեծ թաղի Ս. Աստվածածին, Փոքր թաղի Ս. Հովհաննես Մկրտիչ և Կարճևան գյուղի Ս. Աստվածածին եկեղեցիներում⁷: Նկարչի անունը պահպանվել է միայն Կարճևանի եկեղեցում, սակայն պատկերների ոճը, գույների հարազատությունը, արձանագրությունների ձեռագիրը և թվագրությունն աներկբա փաստում են հեղինակի նույնության մասին:

Ավագ խորանի հյուսիսակողմյան որմնամույթին Միքայել հրեշտակապետը պատկերված է հանգուցյալի վրա կանգնած, վերջինիս հոգին

ցի 1873, 28, Ղազարյան 1974, 161-163, Մարտիկյան 1971, 90-93, Дрампян 2016, 120-121), հին վեհարանի նկարազարդումները (Айвазян, Глonti, Степанян (отв. ред.) 1979, 108, Գարեգին Ա. կաթողիկոս 1951, 41, Дрампян 2016, 152), նաև Ջնաբերդի Ս. Գրիգոր (Ղազարյան 1974, 172-173, Այվազյան 1998, 67, 74, 83-84) և Աստապատի Ս. Ստեփանոս (Այվազյան 1998, 42, 48) եկեղեցիների որոշ որմնանկարներ: Մեր կարծիքով, Հակոբին ու Հարությունին են պատկանում նաև ձևով և ոճով միմյանց գրեթե կրկնող ծաղկատերևային զարդամոտիվներով Ռամիսի (Գողթն գավառ) Ս. Աստվածածին եկեղեցու (նկ. 3-Ը), Քանաքեռի Ս. Աստվածածին եկեղեցու (նկ. 3, Թ-ԺԱ) և Էջմիածնի Մայր տաճարի կաթողիկոսական նոր գահի (նկ. 3, ԺԲ-ԺԳ) նկարազարդումները:

⁷ Աստվածատուրի գործերից Կարճևանի եկեղեցու ավագ խորանում պահպանվել են Ս. Սարգսի և Ս. Գևորգի, ավագ խորանի հյուսիսակողմյան և հարավակողմյան որմնամույթերին՝ Միքայել հրեշտակապետի երկու պատկերները (մեկի թվականը եղծված է, մյուսը՝ 1793 թ.), Մեղրիի Փոքր թաղի եկեղեցու ավագ խորանում՝ Ս. Հովհաննես Մկրտչի և Ս. Ստեփանոսի պատկերները (երկուսն էլ 1793 թ.), ավագ խորանի հյուսիսակողմյան և հարավակողմյան որմնամույթերին՝ Պետրոս (1793 թ.) և Պողոս (անթվ.) առաքյալների պատկերները, Մեղրիի Մեծ թաղի եկեղեցու ավագ խորանում՝ Միքայել հրեշտակապետի (անթվ.), հյուսիս-արևելյան մույթին՝ Ս. Գևորգի (թվականը եղծված) և հարավ-արևելյան մույթին՝ Ս. Մինասի պատկերները (վերջինը ենթադրաբար ենք վերագրել Աստվածատուրին): Հիշյալ որմնանկարների մասին մանրամասն՝ տես Ավետիսյան 2019, 78-90:

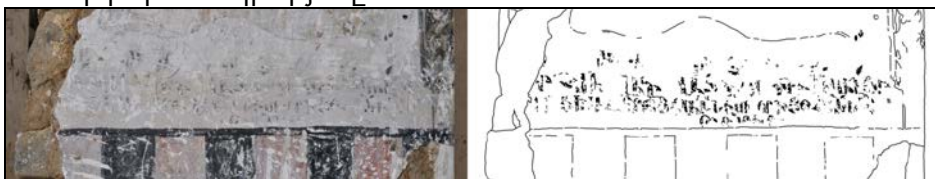
խորհրդանշող փոքրիկ մարդկային ֆիգուրը աջ ձեռքում պահած⁸: Միքայելի զգեստն այստեղ կարմրավուն է, թևերը՝ մոխրագույն՝ ի հակադրություն հարավակողմյան որմնամույթի որմնանկարի: Վերին հատվածում պահպանվել է մաշված արձանագրությունը⁹.

Վերձանությունը.

**ՅԻՇԱՏԱԿԷ ՊԱՏՆԿԵՐՍ ՓՈ /ՔՐ ԹԱՂՑԻ. ՏԼԷՂ ՅՕՀԱ /
ՆՆԵՍԻ ՈՐԴԻՒՅՕՀԱՆՆԵՍ/ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԹՈՒՆՂՈՄԻԲ (1793 -Ա.Ա.)**

Ավագ խորանի հարավակողմյան որմնամույթին Միքայել հրեշտակապետը պատկերված է որպես մարդկանց հոգիները կշռող հրեշտակ, ձեռքին՝ երկարավուն լծակով կշեռք: Որմնանկարի հետնախորքը սպիտակ է, ստորին հատվածում՝ շախմատաձև սև և կարմիր վանդակներով: Միքայելի թևերը կարմիր են, լուսապսակն ու զգեստը՝ մոխրականաչավուն: Ծաղկատերևային նախշազարդերով եզրագոտին վերին հատվածում պսակվում է ձևավորված կամարով: Որմնանկարի ստորին հատվածում (հրեշտակի պատկերի և վանդակավոր հատվածի միջև) պահպանվել է մաշված սևաներկ արձանագրությունը¹⁰.

⁸ Միջնադարյան արվեստում Միքայել հրեշտակապետը պատկերվել է երկու հիմնական տարբերակներով՝ սրով և (կամ) նիզակով զինված, չար ուժերի դեմ պայքարող և հաղթող ռազմիկ (հիմքը՝ Յտ. 12:7-9) և կշեռքով հանգուցյալների հոգիները կշռող ու նրանց իրական վաստակը որոշող հրեշտակ (Hall 1974, 208): Հոգիների կշռումը կամ «Պսիխոստագիսը» հանդիսանում է «Ահեղ դատաստան» տեսարանի հիմնական դրվագներից մեկը, պատկերվել է նաև որպես առանձին տեսարան: Կարելի է ասել, որ «Պսիխոստագիսից» էլ արդեն հետքուզանդական շրջանում ծագել և XVII-XVIII դդ. տարածում է ստացել Միքայելի՝ հանգուցյալի հոգին հանող տարբերակը:

⁹ Ավետիսյան 2019, 84:

¹⁰ Ավետիսյան 2019, 84:

Վերծանությունը.

.... / [ՅԻՇԱՄՏԻԱԿԵՂՊԱՏԿԵՐՍ ՓՈՔՐԻ ԹԱՂՏԻ /
[ՀԱՆԴՈՒՑԵԱԼ ՏԼԷՐ ՅՕՀԱՆՆԵՍԻ ՈՐԴԻ ՅՈՀԱՆՆԵՄԻՆ] /
ԹԻՒՆ] ՌՄԽԲ (1793 - Ա.Ա.)

Աստապատցու երկու որմնանկարներում էլ որպես շրջանակ՝ ծառայում է մոխրաերկնագույն զանգակի (°), կարմրավուն վարդի և կարմրավուն կակաչի հաջորդական մոտիվներից կազմված եզրագոտին (նկ. 5), որին հանդիպում ենք նաև Մեղրիի Փոքր թաղի Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու Պողոս և Պետրոս առաքյալների որմնանկարներում:

Ինչ վերաբերում է որմնանկարչական հիմնաշերտերին կամ հիմնասվաղներին, ապա եկեղեցու բոլոր որմնանկարներն արված են երկշերտ հիմքի վրա: Ստորին շերտը հողադարմանային հաստ հիմնաշերտ է, որը որոշ տեղերում հասնում է մինչև մի քանի սմ հաստության: Տեղական հողի և հարդի խառնուրդ այս շաղախը բավական հաճախ է պատահում նաև Մեղրիի հին բնակելի տներում: Վերին շերտը, որի վրա և արված է որմնանկարը, 1-2 մմ հաստության գիպսի և (կամ) կավի սպիտակավուն խառնուրդ է:

Անապաստանաց վանքի որմնանկարները ուշագրավ պատկեր են ներկայացնում XVIII դարի հայ որմնանկարչության համատեքստում: Արվեստի բարձրարժեք նմուշներ չլինելով հանդերձ՝ դրանք, այնուամենայնիվ, որոշակիորեն լույս են սփռում ուսումնասիրության կարոտ XVIII դարի հայ որմնանկարչության վրա: Արժանահիշատակ է, որ եկեղեցու՝ 2017-2019 թթ. վերականգնման աշխատանքների ընթացքում (վերականգնող ճարտարապետ՝ Ստեփան Նալբանդյան) մաքրվեցին և ամրակայվեցին նաև որմնանկարները (խմբի ղեկավար՝ Մելինե Մկրտիչյան), ինչով, կարելի է ասել՝ կանխվեց դրանց հետագա քայքայումը:

Գրականություն

Աբրահամ կաթողիկոս Կրետացի. 1870, Պատմագրություն անցիցն իւրոց եւ Նատր-Շահին պարսից, Վաղարշապատ, տպարան Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի, Դ+129 էջ:

Ակինեան Ն. 1911, Յովնաթան Նաղաշ եւ Նաղաշ Յովնաթանեանք եւ իրենց բանաստեղծական եւ նկարչական աշխատութիւնք, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 67 էջ:

Այվազյան Ա. 1998, Նախիջևանի որմնանկարչական արվեստը, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 112 էջ:

Ավետիսյան Ա. 2019, Աստվածատուր Աստապատցի. նոր անուն XVIII դարի հայ որմնանկարչության ասպարեզում, Պատմաբանասիրական հանդես, № 2, էջ 78-92:

- Գարեգին Ա. կաթողիկոս 1951, Էջմիածնի տաճարի նկարազարդումն ու ծաղկազարդումը ԺԷ-ԺԸ դարերում/Նիւթեր եւ ուսումնասիրութիւններ հայ արուեստի եւ մշակոյթի պատմութեան», պրակ Ե, Անթիլիաս, տպարան Կաթողիկոսութեան Հայոց Կիլիկիոյ, 63 էջ:
- Լևոնյան Գ. 1938, Հովնաթանյան նաղաշները հայ նկարչության պատմության մեջ, «Խորհրդային արվեստ», Երևան, № 2, էջ 24-29, № 4, էջ 51-55:
- Հարությունյան Վ. 1992, Հայկական ճարտարապետության պատմություն, Երևան, «Լույս» հրատ., 631 էջ:
- Հասրաթյան Մ. 1987, Մեղրու շրջանի հուշարձանները, Երևան, «Հայաստան», 72 էջ:
- Հասրաթյան Մ. 1973, Սյունիքի XVII-XVIII դարերի ճարտարապետական համալիրները, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 190 էջ:
- Ղազարյան Մ. 1974, Հայ կերպարվեստը XVII-XVIII դարերում, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 284 էջ:
- Հ. Ղետնդ Մ. Ալիշան 1893, Սիսական. տեղագրութիւն Սիւնեաց աշխարհի, Վենետիկ, Թ, հրատ. նշված չէ, 563 էջ:
- Մատենադարան, Կաթողիկոսական դիվան, թղթ. 1, վավ. 13:
- Մարտիկյան Ե. 1971, Հայկական կերպարվեստի պատմություն, XVII-XIX դդ., գիրք Ա, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 220 էջ:
- Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Սմբատեանց 1904, Նկարագիր սուրբ Կարապետի Վանից Երնջակայ եւ շրջակայից նորա, Տփլիս, տպարան Մովսէս Վարդանեանցի, Լ+608 էջ:
- Չօպանեան Ա. 1910, Նաղաշ Յովնաթան աշուղը և Յովնաթան Յովնաթանյան նկարիչը, Փարիզ, հրատ. նշված չէ, 129 էջ:
- Սահակ վարդապետ Աստուածատրեան 1910, Պատկերացոյց հաւաքածոյ մասնաւոր հնութեանց Մայր աթոռոյ Ս. Էջմիածնի եւ շրջակայից, պրակ Ա, Վաղարշապատ, տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, 52 էջ:
- Միմէօն կաթողիկոս Երեանցի 1873, Ջամբո, Վաղարշապատ, տպարան Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի, Դ+299 էջ:
- Ստեփաննոս Օրբէլեան 1859, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, հ. Բ, Փարիզ, Գործատուն Կ. Վ. Շահնազարեանց, 371 էջ:
- Дрампян Р. 2016, Из истории армянского искусства. Сборник статей, Ереван, "Национальная галерея Армении", XXVIII+468 с.
- Очерки по истории армянского изобразительного искусства, отв. ред. М. Айвазян, К. Глonti, Н. Степанян, Ереван, изд. АН Арм. ССР, 1979, 216 с.
- Abdullahi Y., Embi M.R. 2015, Evolution of abstract vegetal ornaments in Islamic architecture /ArchNet-IJAR. International Journal of Architectural Research, Vol. 9, Issue 1, pp. 31-40.
- Hall J. 1974, Dictionary of Subjects and Symbols in Art, New York, Harper & Row Publishers, XXIX+346 p.

ՄԵՂՐԻԻ ԱՆԱՊԱՍՏԱՆԱՑ ՎԱՆՔԻ ՈՐՄՆԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Ավետիս Ավետիսյան

Անապաստանաց վանքը գտնվում է Մեղրի քաղաքի Մեծ թաղում: Վանական համալիրից ներկայումս մնացել են միայն Ս. Հովհաննես Մկրտիչ գմբեթավոր բազիլիկ եկեղեցին (XVII դ.) և կիսաքանդ նախասարահ-գավիթը: Եկեղեցին ներքուստ նկարազարդված է ուշագրավ որմնանկարներով, որոնցից մի քանիսը մինչ օրս գիտական ուսումնասիրման առարկա չեն հանդիսացել:

Որմնանկարների մի խումբը թվագրվում է 1745 թվականով և, մեր ենթադրությամբ, պատկանում է հայ մեծ նկարիչ և բանաստեղծ Նաղաշ Հովնաթանի որդիների՝ Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյանների վրձնին: Այս խմբի որմնանկարներից մնացել են հարավարևելյան և հյուսիսարևելյան մույթերի երկու սուրբ ձիավորների որմնանկարները, նաև անհայտ սրբի պատկերն ու ծաղկատերևային զարդանախշերի պատառիկները ավագ խորանում: Որմնանկարների մյուս խումբը 1793 թ. կատարել է նկարիչ Աստվածատուր Աստապատցին: Նա ավագ խորանի հյուսիսակողմյան և հարավակողմյան որմնամույթերին նկարել է Միքայել հրեշտակապետի երկու պատկերները:

Թե եկեղեցին և թե որմնանկարները մինչև վերջերս գտնվում էին բավականին վատթար վիճակում: Եկեղեցու՝ 2017-2019 թթ. վերականգնման աշխատանքների ընթացքում մաքրվեցին և ամրակայվեցին նաև որմնանկարները:

Բանալի բառեր՝ հայ որմնանկարչություն, Մեղրի, Մեծ թաղ, Անապաստանաց վանք, Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ, Աստվածատուր Աստապատցի, սազային ոճ:

РОСПИСИ МОНАСТЫРЯ АНАПАСТАНАЦ Г. МЕГРИ

Аветис Аветисян

Монастырь Анапастанац находится в Большом квартале г. Мегри (Сюникская область). От комплекса ныне остались только купольная базилика Св. Иоанна Крестителя (XVII в.) и полуразрушенный притвор. Церковь украшена росписями, часть которых по сей день не стала предметом изучения специалистов.

Первая группа росписей датируется 1745 годом и выполнена, как мы полагаем, Акопом и Арутюном Овнатанянами, сыновьями великого армянского художника и поэта Нагаша Овнатана. От этой группы росписей до нас дошли изображения двух святых всадников на юго-восточном и северо-

ро-восточном пилонах, одного неизвестного святого и фрагменты растительных орнаментов в главной апсиде. Другая группа росписей датируется 1793 годом и выполнена Аствацатуром Астапатци. Его кисти принадлежат два изображения архангела Михаила на северной и южной пилястрах главной апсиды.

Росписи эти, как и сама церковь, нуждались в реставрации. В рамках восстановительных работ церкви (2017-2019) была проведена очистка и консервация росписей.

Ключевые слова – армянская настенная живопись, Мегри, Большой квартал, монастырь Анапастанац, Акоп и Арутюн Овнатаняны, Аствацатур Астапатци, сазовый стиль.

THE MURAL PAINTING OF THE ANAPASTANAC MONASTERY IN MEGHRI TOWN

Avetis Avetisyan

Anapastanac monastery is in the Big quarter of Meghri town (Syunik province). Only the dome basilica of St. John the Baptist (XVII c.) and the half-ruined narthex of the complex have survived. The church is decorated with murals which to this day haven't been studied by experts.

The first group of murals date back to 1745 and supposedly were painted by Hakob and Harutyun Hovnatanyan, sons of the great Armenian artist and poet Naghash Hovnatan. Of this group of murals the images of only two saints on horseback on the south-east and north-east pillars, and an unknown saint and pieces of floral and leaf ornaments in the main apse have survived.

Another group of murals date back to 1793 and were painted by Astvatsatur Astapatsi. He painted two images of the Archangel Michael on the north-side and south-side pilasters of the main apse.

These murals, as well as the church itself have been in a very poor condition until recently. During church restoration (2017-2019) measures were also taken to clean and conserve the murals.

Key words – Armenian mural painting, Meghri, Big quarter, Anapastanac monastery, Hakob and Harutyun Hovnatanyan, Astvatsatur Astapatsi, saz style.

Նկ. 1. Մեղրիի Անապաստանաց վանքը հարավից (Նկ.՝ հեղինակի, 2017 թ.)

Նկ. 2. Ա. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու 1745 թ. որմնանկարները (Նկ.՝ հեղինակի, 2016 թ.). Ա - հյուսիսարևելյան մույթի հարավային երեսի սուրբ ձիավորի պատկերը, Բ - հարավարևելյան մույթի հյուսիսային երեսի սուրբ ձիավորի պատկերը, Գ - ավագ խորանի անհայտ սրբի պատկերը

Նկ. 3. «Սազային ոճի» դրսևորումները Հովնաթանյան նկարիչների կամ նրանց վերագրվող զարդարվեստում¹¹. Ա - Մաղարդավանքի Ս. Ստեփանոս եկեղեցի (1697 թ., ենթ. Նաղաշ Հովնաթան), Բ - Էջմիածնի Մայր տաճար (այժմ՝ ՀԱՊ, ենթ. XVIII դ. I քառորդ, Նաղաշ Հովնաթան), Գ - Աբրակունիսի Ս. Կարապետ եկեղեցի (1740 թ., Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ), Դ-Զ - Էջմիածնի հին վեհարան (1730-1740-ական թթ., ենթ. Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ), Է - Մեղրիի Անապաստանաց վանքի Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցի (1745 թ., ենթ. Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ), Ը - Ռամիսի Ս. Աստվածածին եկեղեցի (XVIII դ., ենթ. Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ), Թ-ԺԱ - Քանաքեռի Ս. Աստվածածին եկեղեցի (XVIII դ., ենթ. Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ), ԺԲ-ԺԳ - Էջմիածնի Մայր տաճարի կաթողիկոսական նոր զահ (XVIII դ., ենթ. Հակոբ և Հարություն Հովնաթանյաններ), ԺԴ - Էջմիածնի Մայր տաճար (այժմ՝ ՀԱՊ, ենթ. 1780-ական թթ., Հովնաթան Հովնաթանյան):

¹¹ Գ և Ը լուսանկարները վերցրել ենք Ա. Այվազյանի վերոնշյալ աշխատությունից (էջ 57, 80): Մնացյալ լուսանկարները հեղինակին են:

Նկ. 4. Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու Միքայել հրեշտակապետի երկու որմնանկարները, 1793 թ. (նկ.՝ հեղինակի, 2016 թ.)

Նկ. 5. Ս. Հովհաննես Մկրտիչ եկեղեցու 1745 թ. (ծախից) և 1793 թ. (աջից) որմնանկարների զարդագոտիների նմուշներ (նկ.՝ հեղինակի, 2017 թ.)